

De la *Bíblia Catalana* al *Corpus Biblicum Catalanicum*: un projecte amb gairebé un segle d'història

per Pere Casanellas i Bassols

[Publicat en el *Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya*, núm. 79 (març 2003)]

1. EL PRIMER INTENT

Encara que el *nom* amb què ha estat batejat el projecte que ara presento en el seu estat actual dels treballs, és a dir *Corpus Biblicum Catalanicum*, és bastant nou —el vam batejar així el gener del 1997—, la part més important del *projecte* en si mateix, consistent en l'edició de les antigues versions bíbliques catalanes té una història gairebé secular.

En efecte, en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat l'any 1906, que va representar un començament o un nou impuls per a diversos aspectes relacionats amb l'estudi, la normalització i la normativització de la llengua catalana, l'hispanista i catalanista llenguadocià Raymond Foulché-Delbosc va presentar una breu comunicació (3 pàgines), titulada «La Bible en catalan» en què, segons deia, resumia els treballs preliminars que havien estat empresos amb vista a la impressió de «la Bible catalane», és a dir, de les antigues versions bíbliques catalanes existents fins al final del segle XVI.¹ Foulché-Delbosc hi explicava la història de la primera Bíblia catalana impresa avui perduda, excepte un full (la que coneixem com a Bíblia valenciana o Bíblia de Bonifaci Ferrer o Bíblia del segle XV), feia un inventari dels principals manuscrits bíblics catalans conservats i d'un imprès i copiava, com a mostra, el primer capítol del llibre del Gènesi segons la versió del manuscrit Egerton 1526 de la British Library, de Londres. L'inventari del que es pretenia publicar era el següent:²

1. Una Bíblia manuscrita completa conservada en el manuscrit del segle XV en tres volums esp. 2, 3 i 4 de la Bibliothèque Nationale de France (París), provinent del fons Peiresc.
2. Dues mitges Bíblies manuscrites, que contenen cada una des del llibre del Gènesi fins al llibre dels Salmes, conservades en el ms. esp. 5 de la Bibliothèque Nationale de France (París), del fons Colbert, datat el 1461 o 1471, i en el ms. Egerton 1526, de la British Library, datat el 1465.
3. Cinc saltiris, conservats en manuscrits dels segles XIV al XVI: un saltiri incomplet (fins al Sl 113,10), traduït per Romeu Sabruera, conservat en el ms. 7-7-6 de la Biblioteca Colombina de Sevilla, i els següents manuscrits de la Bibliothèque Nationale de France (París): fr. 2433, fr. 2434, esp. 376, esp. 244.
4. Un Nou Testament conservat en el ms. esp. 486 de la Bibliothèque Nationale de France (París), del segle XIV, provinent de l'abadia de Marmoutier.
5. Uns evangelis, conservats en un ms. de l'Arxiu del Palau o de Sobradiel (Centre Borja, Sant Cugat), del segle XV.
6. Dos fragments dels evangelis (Mt 1,1-25 i Jn 1,1-14), conservats en el ms. 7-7-6 de la Biblioteca Colombina de Sevilla, del principi de la segona meitat del segle XIV.

---

¹R. FOULCHÉ-DELBOSC, «La Bible en catalan», en *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona: 1906; edició facsímil: Barcelona: Vicens-Vives 1985, pp. 538-540. Comença així: «Les quelques remarques que je vous présenterai dans cette très courte communication sont simplement le résumé des travaux préliminaires entrepris en vue de l'impression de la Bible catalane, un des textes les plus importants, par son étendue et son caractère, pour la connaissance de votre langue.»

²En alguns casos ampliem les dades que donava Foulché-Delbosc perquè el lector tingui més informació sobre els textos que es volien publicar.

7. El saltiri imprès a Barcelona el 1480 per Nicolau Spindeler, còpia del de la Bíblia de Bonifaci Ferrer impresa a València el 1478.

A més, sabem que aquest mateix any 1906 es va pensar en la creació d'una societat que tingués com a únic objecte la publicació de la Bíblia Catalana. Però l'any següent va ser el de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans, i els qui promovien la creació d'aquesta societat —Foulché-Delbosc i no sabem qui més— van decidir que s'encarregués del projecte l'Institut. L'any 1908 l'Institut anunciava el projecte d'editar «el text antic de la Bíblia Catalana». Havia de formalitzar-se en cinc volums de 350 a 400 pàgines, publicats en cinc anys, cada any un volum. S'havia d'encarregar de tota la feina (transcripció, introduccions, notes) el ja esmentat Raymond Foulché-Delbosc, que cobraria dues mil pessetes anuals, és a dir, dues mil pessetes per volum. Aquest preu incloïa el preu de les còpies, dels viatges que hagués de fer i de la correcció de proves, a més de la feina de transcriure el text i redactar introduccions i notes.³

Aquest informe de l'Institut d'Estudis Catalans recull l'inventari de textos que havia presentat Foulché-Delbosc al Primer Congrés i hi afegeix els següents textos:

8. Un saltiri, conservat en el ms. 106 de l'Arxiu Capitular de València, del segle XV.
9. Un llibre de Tobit, conservat en el mateix manuscrit.
10. El Saltiri de Joan Roís de Corella, imprès a Venècia el 1490.
11. Quatre fragments (de Dn, 1Ma, Ac i Ap) inclosos per Joaquim Llorenç Villanueva en el seu llibre *De la lección de la Sagrada Escritura en lenguas vulgares* (València, 1791).

No sabem ben bé per què aquest projecte va fracassar; sobretot, per quin motiu no se'n va arribar a publicar ni el primer volum, el qual ens consta que Foulché-Delbosc va deixar enllestit. D'unes memòries de l'Institut d'Estudis Catalans donant compte dels treballs fets durant els anys 1909 i 1910 (quan s'havia de publicar el segon volum) es desprèn que el 1909 Foulché-Delbosc ja havia deixat llest el primer volum, que comprenia el Pentateuc i Josuè, i que el 1910 el volum ja estava en curs d'impressió;⁴ i en la necrologia de Foulché-Delbosc escrita per Jaume Massó i Torrents, es concreta més: «va arribar a imprimir-se tot el *Gènesi*».⁵ L'any 1914 Foulché-Delbosc va abandonar el projecte, oficialment per motius de salut. Va quedar encarregat de continuar-lo Ramon d'Alòs.⁶ Però a partir de llavors ja no ens consta que el projecte avancés més.

---

³A. RUBIÓ Y LLUCH – J. MASSÓ Y TORRENTS, «Informe proposant la publicació del text antic de la Bíblia Catalana», *Anuari. Institut d'Estudis Catalans* 2 (1908) 28-29. L'informe porta la data de 5 de març de 1908.

⁴«Tenim també en poder nostre y en vies d'estampació el volum I de la *Biblia catalana*, segons copia d'en Foulché Delbosc, que comprèn tot el Pentateuch y el Josué y serà un altre text literari d'importancia capdal» (A. RUBIÓ Y LLUCH [president] – M. S. OLIVER [secretari accidental], «Memoria presentada per l'Institut d'Estudis Catalans als excelentíssims senyors president de la Diputació y alcalde de Barcelona, donant compte dels treballs fets durant l'any 1910», *Anuari. Institut d'Estudis Catalans* 3 [1909-1910] 24). Vegeu també J. PIJOAN (secretari), «Memòria presentada per l'Institut d'Estudis Catalans als excelentíssims senyors president de la Diputació y alcalde de Barcelona, donant compte dels treballs fets durant l'any 1909», *Anuari. Institut d'Estudis Catalans* 3 (1909-1910)14.

⁵J. M. T., «Necrologia: Ramon Foulché-Delbosc», *Anuari. Institut d'Estudis Catalans* 8 (1927-1931) 539.

⁶«Més endavant, F.-D. va haver d'abandonar amb gran pena la direcció d'aquesta empresa, per motius de salut» (J. M. T., «Necrologia: Ramon Foulché-Delbosc», *Anuari. Institut d'Estudis Catalans* 8 [1927-1931] 539). «La publicació de la *Biblia Catalana*, encarregada al Sr. Foulché-Delbosch, ha sofert una dilació involuntaria per tal com l'il·lustre hispanista francès ha renunciat a seguir en el seu comès per motius de salut. L'INSTITUT, tot planyent-se'n vivament, ha decidit continuar-lla a Barcelona, quedant encarregat de portar-la a cap el Sr Ramon d'Alòs. Abans, però, ha calgut procurar-se noves fotocopies d'alguns manuscrits de Londres i París, indispensables perquè l'edició sigui feta amb tota la cura que exigeix la publicació d'un text català tan important. Per dissort, la guerra haurà privat, forçosament, que el primer volum surti a llum tan aviat com era d'esperar» (Jaume MASSÓ I TORRENTS [secretari], «Memoria presentada per l'Institut d'Estudis Catalans als excel·lentíssims senyors president de la Diputació de Barcelona i alcalde de Barcelona, donant compte dels treballs fets durant l'any 1914», *Anuari. Institut d'Estudis Catalans* 5 [1913-1914] xvi).

He dit que aquest projecte va fracassar, però potser caldria matisar-ho. Va fracassar com a projecte d'imprimir els textos, però va servir per a cridar l'atenció sobre la importància que tenen les versions bíbliques catalanes, sobre la necessitat de publicar-les i per a fer-ne un primer inventari.

2. EL SEGON INTENT

El segon intent d'editar críticament les versions bíbliques catalanes medievals va ser dirigit pel P. Guiu Camps, dins de l'Associació Bíblica de Catalunya. El projecte el devia començar cap a l'any 1976,⁷ i el març del 1977 ja hi havia un mínim equip de col·laboradors i una editorial disposada a publicar els textos. Els textos s'havien de publicar en la Col·lecció B d'«Els Nostres Clàssics», de l'Editorial Barcino.⁸ «L'anotació als textos fóra sòbria. Es reduiria principalment a donar les variants d'altres manuscrits —en els textos conservats en més d'un manuscrit—, i a assenyalar les principals diferències de contingut entre el nostre text i el de la Vulgata.»⁹ Hi treballarien Guiu Camps com a director del projecte, Jaume Riera i Sans per a la transcripció de l'Antic Testament, i Lluís Columba Batlle per a la transcripció del Nou Testament. Es feren gestions per a aconseguir subvencions, no sé si amb èxit.

Més endavant, dins del mateix any 1977 s'hi va incorporar un nou col·laborador. Jaume Riera considerava que era molta feina tot l'Antic Testament per a ell tot sol; ell s'encarregaria del Pentateuc i un nou membre de l'equip, Josep M. Aragonès i Rebollar, s'encarregaria dels profetes. Així ho va exposar Guiu Camps a les Jornades dels dies 27-29 de desembre del 1977, les primeres celebrades a Lloret de Mar, en què també es tractà de la preparació del 500 aniversari de la Bíblia catalana impresa, coneguda normalment com a Bíblia valenciana o de Bonifaci Ferrer. És a dir, que el segon intent va estar sempre molt relacionat amb aquesta celebració, a la qual es va dedicar un fascicle de la *Revista Catalana de Teologia* l'any 1978, amb col·laboracions, entre altres, de Josep Perarnau i de Guiu Camps.

El calendari que Guiu Camps es proposava era el següent:

- Pentateuc: 1979
- Profetes i Macabeus: 1980
- Nou Testament: 1980
- Josuè a Esdres: 1981
- Tobit a Eclesiàstic: 1982
- Altres traduccions dels Salms: 1983

El projecte, jutjant les coses d'una manera estricta, va fracassar, com en el primer intent. Van passar tots els terminis previstos i no es va publicar res. Els motius? Diria que la magnitud de l'empresa (de la qual era conscient Guiu Camps, que atribuïa el fracàs del primer intent a aquest factor) i les circumstàncies i limitacions personals dels qui l'havien de dur a terme. D'una banda, no tothom, començant pel mateix director del projecte, va disposar del temps necessari per a dedicar-s'hi; d'altra banda, hi hagué dificultats per a posar-se d'acord en les normes d'edició dels textos: algun dels col·laboradors va transcriure moltes pàgines de

---

⁷Tenim còpia d'una carta adreçada a Guiu Camps per Jaume Riera i Sans el 23 de març del 1976, en resposta a la carta que Guiu Camps li havia adreçat exposant-li el seu esbós del projecte. En les Jornades de Biblistes Catalans celebrades els dies 27-29 de desembre del 1976 a Tortosa el P. Guiu Camps parlà de l'«Edició de les versions bíbliques dels s. XIII-XV» i digué que es publicarien preferentment dins la col·lecció «Els Nostres Clàssics»; foren les primeres Jornades de Biblistes Catalans a què vaig assistir i no sé si en jornades anteriors ja es parlà del projecte.

⁸S'hi comprometia el Sr. Josep M. de Casacuberta en carta al P. Josep Massot, datada de 23 de març del 1977.

⁹Ibidem.

text, però la seva feina va ser inútil perquè no s'adequava als criteris que l'editorial i el director creien adequats. Fins i tot es van haver de fer gestions per a buscar una nova editorial...

Però tampoc en aquest segon intent els esforços que el P. Guiu Camps i els seus col·laboradors van dedicar al projecte van ser del tot inútils. Com a mínim ens n'han quedat els següents fruits, dels quals ara ens podem aprofitar:

— Diversos estudis fets sobre les antigues versions bíbliques catalanes, entre els quals podem esmentar els publicats en el volum 3, de l'any 1978, de la *Revista Catalana de Teologia*.

— Uns quants microfilms, xerocòpies i fotografies, de molt bona qualitat, dels principals textos que calia transcriure.

— Un excel·lent col·laborador, Jaume Riera i Sans, que s'ha integrat al nou equip de què parlem més avall i que, com veurem, és qui, fins ara, més text ha transcrit.

— Adquisició d'experiència en el mètode amb què cal treballar.

— L'interès que Guiu Camps desvetllà sobre aquest tema entre altres membres de l'Associació Bíblica de Catalunya, entre els quals es compten els qui ara dirigeixen la nova etapa del projecte.

3. EL PROJECTE ACTUAL

L'intent actual data de l'any 1997 i cal situar-lo en estreta continuïtat amb el projecte iniciat pel P. Guiu Camps, que mentre era conscient que el projecte que portava entre mans no acabava de tirar endavant, en parlava sovint amb alguns altres biblistes, especialment els qui veia que també ens dedicàvem a la llengua catalana, sobretot en ocasió de les Jornades de Biblistes Catalans anuals. La iniciativa va ser de Mn. Armand Puig, el qual, després d'haver conduït fins a bon port el projecte de traducció de la BCI (*Bíblia catalana: traducció interconfessional*), devia pensar que l'Associació Bíblica de Catalunya tenia prou experiència de treball d'equip i prou energies per a embrancar-se en aquest nou magne projecte.

Es va exposar en les dues sessions de Jornades de Biblistes de l'any 1997: les del més de gener (corresponents, podríem dir, a l'any 1996, ja que normalment se celebren al desembre, però alguns anys s'endarrereixen fins als primers dies del gener següent) i les del més de desembre. Aquest mateix any ja l'havíem batejat amb el nom de *Corpus Biblicum Catalanicum*.

En aquest nou intent, el projecte esdevé molt més ambiciós, almenys en aquests tres aspectes:

(a) S'afegeixen nous textos antics a l'inventari de textos de què fins llavors disposàvem (vegeu-ho a continuació).

(b) S'amplia en el temps: ja no es tanca a finals del segle XVI, sinó a finals del segle XIX, és a dir, que s'hi inclou tot el període de la Decadència i la Renaixença.

(c) Quant a l'edició de la versió bíblica medieval completa (feta a partir dels manuscrits esmentats en els punts 1 i 2 de més amunt), es preveu editar-la en columnes paral·leles, amb el text de la Vulgata (a partir del qual els traductors catalans medievals feien normalment la seva versió) col·locat en una columna suplementària a l'esquerra de les altres. A més, aquest text llatí es publica amb l'aparat crític de l'edició de Stuttgart¹⁰ i un altre aparat complementari redactat a partir de la col·lació d'algunes vulgates representatives de les que es feien servir en el territori català a l'època en què es feia la versió catalana.

---

¹⁰Robertus WEBER – Roger GRAYSON. *Biblia sacra iuxta vulgatum versionem*. 4a edició. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1994.

En resum, als onze punts de l'inventari de més amunt, s'amplien amb els textos següents:

12. Dos saltiris, l'un conservat a la Biblioteca Vaticana (Reg. Lat. 19) i l'altre a la Biblioteca de Catalunya (1043/2057)..
13. Diversos fragments bíblics, entre els quals cal destacar per la seva extensió i qualitat una traducció descoberta per Jaume de Puig que va des de 3Re 5,10 (1Re 5,10 en la nostra terminologia actual) a 4Re 25,19 i des de 1Par 1,1 a 2Par 11,1, continguda en el manuscrit 5-5-26, dels segles XIV-XV, de la Biblioteca Capítular Colombina de Sevilla.
14. La Bíblia rimada (continguda en el ms. 7-7-6 de la Biblioteca Capítular Colombina de Sevilla).
15. Diversos textos parabíblics: *Gènesi* o *Compendi historial*, *Història del rei Antíocus*, *Vida de Jesucrist* o *Llibre de les edats*, *Gamaliel*, *Llàtzer*, *La destrucció de Jerusalem*, *Epístola de Jesucrist*, *Les llegendes rimades*, *Poema de la passió, mort i resurrecció de Jesucrist*, *Passió de Jesucrist*.
16. Traduccions del Nou Testament a l'hebreu, fetes a partir del català o amb influència del català, especialment els quatre evangelis del ms. Hebr. 100 de la Biblioteca Vaticana i l'*Even Bohan* de Xem Tob ibn Xaprut (1385).
17. El *Llibre de Job* de Jeroni Conques (1557), ja publicat per Jaume Riera i Sans.
18. *Els quatre evangelis menorquins* de Lluís de les Torres (ca. 1735).
19. Les traduccions bíbliques d'Antoni Febrer i Cardona (1840): Saltiri i càntics de l'Antic i del Nou Testament.
20. Les traduccions bíbliques de Josep Melcior Prat i Solà: el *Nou Testament* (1a edició, 1823) i un Antic Testament fragmentari, no publicat.
21. Els *Salms* i el *Càntic dels Càntics* de Tomàs Sucona, el *Càntic dels Càntics* de Jacint Verdaguer, i altres traduccions de llibres solts o de fragments fetes a finals del segle XIX i inicis del XX.
22. Diversos reculls de salms penitencials, fets entre els segles XV i el XIX.

3.1. Situació actual del projecte

Des de l'any 1997 fins al 2002 s'ha cobert una primera etapa en què s'han posat les bases del projecte i s'han transcrit una part dels textos que cal editar. Armand Puig ha fet un considerable treball d'investigació sobre les antigues versions bíbliques catalanes, recollit en un article de més de cent pàgines publicat a la col·lecció «Scripta Biblica» en segona edició.¹¹ Es disposa de còpia, en microfilm, microfita i/o paper d'uns 35 manuscrits, d'un aparell lector de microfilms, d'una petita biblioteca especialitzada i d'un programa informàtic especial per a edicions crítiques de textos, que ha estat adaptat a les necessitats particulars del nostre projecte. S'ha obtingut el permís de la Deutsche Bibelgesellschaft de Stuttgart per a incloure en els primers volums del projecte el text i l'aparat crític de la seva edició de la Vulgata (vegeu la nota 9).

S'ha format un equip de treball format per dos directors (Armand Puig i Pere Casanellas) i més de trenta col·laboradors, gran part d'ells professors universitaris, que s'han compromès a treballar en la transcripció dels textos i la redacció d'introduccions i notes. Un d'ells, Jaume Riera i Sans, ja ha enllestit i ha lliurat la transcripció del Pentateuc segons els tres manuscrits ressenyats en els punts 1 i 2 de l'inventari de més amunt, i dels quatre evangelis segons els manuscrits Peiresc (punt 1 de l'inventari), Marmoutier (punt 4) i Palau (punt 5). També

---

¹¹ Armand PUIG I TÀRRECH, «Les traduccions catalanes medievals de la Bíblia», en *El text: lectures i història* (Scripta Biblica 3), Barcelona: PAM – ABCat 2001, pp. 107-231. Aquest article amplia la lliçó inaugural de l'Institut de Ciències Religioses St. Fructuós de l'any 1997, que portava per títol *La Bíblia a Catalunya, València i les Illes fins al segle XV* (Tarragona 1997, 100 pp.).

Germà Colón ha enllestit la seva transcripció, en aquest cas amb notes, dels salms i altres fragments bíblics continguts en el *Llibre d'hores de Morella*. Altres nou col·laboradors sabem que treballen activament en la part del projecte que tenen assignada i esperem que la puguin enllestir aviat.

El Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya ha concedit una generosa subvenció per a cada un dels anys 2002 i 2003, i ha cedit un funcionari seu (Pere Casanellas) perquè treballi a plena dedicació en el projecte des del setembre del 2001; a més, s'ha signat un conveni entre el Govern català i l'Associació Bíblica de Catalunya, representada pel seu president. Esperem que els dos tipus d'ajut puguin continuar en els pròxims anys. El P. Josep Massot, director de Publicacions de l'Abadia de Montserrat, s'ha compromès a publicar tots els volums de la col·lecció, que l'equip de treball del Corpus Biblicum Catalanicum li facilitarà totalment compaginats i preparats per a fer-ne els fotolits.

3.2 Perspectives de futur

Actualment s'està preparant el primer volum de la col·lecció, que inclou els llibres d'Èxode i Levític, segons els manuscrits Peiresc, Egerton i Colbert, que recullen una traducció segurament en la segona meitat del segle XIV (vegeu els punts 1 i 2 de l'inventari de més amunt). Comptem amb la col·laboració de Josep M. Grané, que ens introdueix a l'ordinador l'aparat crític de l'edició de Stuttgart de la Vulgata. La transcripció del manuscrits catalans és de Jaume Riera i Sans; Pere Casanellas revisa el text i el posa en columnes, confecciona un aparat llatí complementari al de l'edició de Stuttgart a partir de quatre vulgates del nostre àmbit cultural i redacta les notes. Armand Puig assessora, i revisa la feina feta. Es preveu que el volum aparegui a finals d'estiu d'aquest any 2003, coincidint amb el desè aniversari de la publicació de la *Biblia catalana: traducció interconfessional*, i que en el futur apareguin uns dos volums per any.

Desconeixem encara a quin preu es posaran a la venda els volums. Però ja podem anunciar que tothom qui se subscrigui a la col·lecció a través de l'Associació Bíblica de Catalunya podrà obtenir-los amb un descompte molt important sobre el preu de venda. Esperem poder-vos-en informar d'aquí molt poc.